WHAT DO THE ROMANIAN DICTIONARIES SAY ABOUT 'STRESS' AND 'ACCENT'?

Alina-Mihaela Pricop, Research Assist., PhD, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: Despite benefits of a global language, we must not forget that each language is a unique way of thinking and expressing reality. The accent is a universal feature of human communication, but at the same time a mark of the identity of each language at the expression level. The aim of this article is a brief assessment of the ways in which the meanings 'stress' and 'accent' of the romanian word accent are analyzed. The analysis is based on a romanian lexicographic corpus, composed of general and specialized dictionaries. There are different ways to analyse the three concepts (a relative prominence of a syllable, a mark used in writing, a characteristic mode of pronunciation) within their degree of abstractisation and specialisation in linguistics. The lexicographic definitions confirm the polysemy of this term and show the attempts to capture specialized sense. The article is about a complex meaning and a typological variety, both examined in light of recent studies of prosody.

Keywords: accent/ stress, pronunciation, prosody, lexicographic definition, dictionary

Introducere

Este cunoscută tendinţa generalizării utilizării limbii engleze şi răspândirea în diverse limbi a anglicismelor pe fondul fenomenului tot mai extins al globalizării lingvistice. În condiţiile în care fiecare limbă se caracterizează printr-un sistem de gândire şi de expresie propriu, şi deci inclusiv prin trăsături accentuale specifice, trebuie văzut, printre altele, în ce măsură accentul poate fi invocat în sprijinul afirmării identităţii lingvistice. O posibilă abordare o reprezintă observarea modului în care accentul este conceput şi descris în lucrările lexicografice. Ne propunem în acest articol evaluarea succintă a modalităţilor prin care sunt analizate conţinuturile termenului *accent* într-o serie de dicţionare româneşti reprezentative.

1. Preliminarii metodologice

Pe baza unui corpus lexicografic alcătuit atât din dicţionare generale ale limbii române, cât şi din dicţionare de specialitate, urmează să fie observat tratamentul lexicografic al termenului *accent*. Din multiplele realizări notabile ale lexicografiei româneşti sunt selectate o serie de dicţionare monolingve cu caracter explicativ, în ordinea cronologică a apariţiei: *Dicţionarul limbii române*, *Dicţionarul universal al limbii române*, *Dicţionaru limbii româneşti*, *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, *Micul dicţionar academic*. Dicţionarul tezaur al limbii române, iniţiat de Academia Română, este redactat şi publicat în două etape, de-a lungul unui secol, începând din 1913 şi până în 2010, termenul *accent* este analizat în primul volum al seriei vechi, cunoscută drept *Dicţionarul Academiei*, cu sigla[1] da. Este consultată pentru termenul analizat ediţia din 1929 a *Dicţionarului universal al limbii române* (şăineanu, d. u.), elaborat de Lazăr Şăineanu şi publicat pentru prima dată în 1896. Este consultat, de asemenea, *Dicţionaru limbii româneşti* (scriban, d.), elaborat şi publicat în 1939 de către August Scriban. Din mediul academic provine *Dicţionarul limbii române literare contemporane* (dl) din care este considerat primul volum, apărut în 1955, care conţine literele A-C. „Marelui" dicţionar academic (da/ dlr) îi corespunde într-o formulă concentrată *Micul dicţionar academic* (mda), al cărui prim volum, din 2001, conţine termenul care ne interesează. Dintre dicţionarele de specialitate sunt

[1] Majoritatea lucrărilor lexicografice consultate sunt citate cu siglele din bibliografia dicţionarului academic.

BDD-V37 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:01 UTC)

consultate[2] pentru observarea diferenţelor de tratare, în funcţie şi de publicul vizat, două lucrări monolingve reprezentative: *Mic dicţionar de terminologie lingvistică* şi *Dicţionarul general de ştiinţe ale limbii*, precum şi două dicţionare poliglote de termeni lingvistici. *Mic dicţionar de terminologie lingvistică* (m. d. lingv.) este primul dicţionar de specialitate în limba română, publicat în 1980. Lucrarea de referinţă o constituie mai ales *Dicţionarul general de ştiinţe ale limbii* (dşl) publicat în 1997, a cărui ediţie din 2005 este consultată aici. În 1978, apar concomitent două dicţionare poliglote de termeni lingvistici: *Dicţionar poliglot de termeni lingvistici* şi *Dicţionar de terminologie lingvistică: român – englez – francez – rus*, elaborate de colective de cadre didactice de la universităţile din Bucureşti şi Cluj, şi adresate studenţilor de la filologie. Odată stabilit corpusul lexicografic, documentarea constă în excerptarea tuturor definiţiilor analitice şi prin sinonime, lucrate în cadrul articolelor *accent*. Ierarhia diferită a sensurilor din fiecare dicţionar reflectă grade diferite de cunoaştere şi de redare a conţinuturilor. Definiţiile, enumerate în ordine cronologică, sunt examinate în privinţa modalităţilor de categorizare şi descriere pe baza modelului clasic în gen proxim şi diferenţe specifice.

2. Termenul *accent*[3]

Accentul reprezintă o trăsătură a limbajului uman care se manifestă la nivelul vorbirii, fiind analizat la nivelul scrierii şi redat prin intermediul unui semn grafic. În domeniul lingvisticii, noţiunea ‘accent’ este circumscrisă gramaticii, pentru ca începând cu prima jumătate a secolului al XX-lea, odată cu individualizarea subdomeniului foneticii (cf. Bidu-Vrănceanu 2010: 54), să fie studiată de aceasta din urmă. Dezvoltarea recentă a studiilor de prozodie, în special a celor dedicate identificării şi descrierii modelelor intonaţionale (v. Turculeţ 2008), evidenţiază rolul accentului la nivelul cuvântului şi al enunţului. Vorbitorul obişnuit asociază accentul mai degrabă cu felul în care vorbesc persoane originare din alte regiuni sau ţări. Astfel termenul *accent* ajunge să desemneze trei noţiuni diastratic distincte.

3. Analiza sensurilor din dicţionare

3.1. În continuare sunt enumerate în ordinea cronologică de apariţie a surselor, definiţiile corespunzătoare noţiunii de bază ‘pronunţare mai intensă a unei silabe’, cu indicarea sursei şi a ordinii sensurilor: „Schimbarea vocii în intensitate sau în înălţime pentru marcarea unei silabe în cuvânt, a unui cuvânt sau a unei combinaţii de cuvinte în frază” (da, *s.s.*1); „Ridicarea sau coborârea vocii pe silaba unei vorbe” (şăineanu, d. u., *s.s.*1); „Pronunțare maĭ intensă a uneĭ silabe, indiferent de înălțimea vociĭ” (scriban, d., primul sens); „Scoaterea în relief a unei silabe, a unui cuvânt etc., prin mărirea intensității vocii sau prin intonație” (dl, *s.s.*1); „Procedeu fonetic-fonologic care subliniază o unitate superioară fonemului (v.) dintre altele egale cu ea” (Schveiger 1978, *s.s.*2); „Evidenţiere a unei silabe într-un cuvânt sau a unui cuvânt într-o propoziţie sau într-o frază prin mărirea intensităţii vocii sau prin varierea tonului” (m. d. lingv., *s.s.*1); „Pronunțare mai intensă sau pe un ton mai înalt a unei silabe dintr-un cuvânt sau a unui cuvânt dintr-un grup sintactic (sintagmă, propoziție, frază); unitate suprasegmentală intensivă” (dşl, *s.s.*1; dşl[2], *s.s.*1); „Pronunţare mai intensă sau pe un ton mai înalt a unei vocale, a unei silabe, a unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte” (mda, *s.s.*1).

[2] Detalii despre macro- şi microstructura celor două lucrări sunt prezentate în comunicarea: Observaţii privind dicţionarele poliglote de termeni lingvistici, pe care am prezentat-o în cadrul Colocviului Internațional al Departamentului de Lingvistică, Diacronie şi sincronie în studiul limbii române, Ediţia a 13-a, Facultatea de Litere, Universitatea din București, 13-14 decembrie 2013.

[3] Conţinutul complex redat prin termenul unic rom. accent este structurat în limba engleză prin doi termeni: engl. stress şi accent, ultimul identifică semnul lingvistic şi modul particular de a vorbi al unui locutor.

BDD-V37 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:01 UTC)

Cu excepţia dicţionarului lui Schveiger, în celelalte surse genul proxim[4] este realizat printr-un substantiv abstract, nume de acţiune, provenit dintr-un infinitiv lung: *schimbare*, *ridicare*, *coborâre*, cu referire la voce, respectiv: *scoatere*, *evidenţiere* (cf. *marcare* în cadrul definiţiei din da), *pronunţare*, cu referire la silabe. Intenţionalitatea fenomenului reiese din termenii şi construcţiile parţial sinonime: *scoatere în relief* (dl), *evidenţiere* (m. d. lingv.), cf. *subliniere* (Schveiger) şi *pronunţare mai intensă* (scriban, d., dşl[2], mda). Definiţia din da disociază fenomenul, care constă în modificarea vocii în funcţie de doi parametri, înălţimea şi intensitatea, de intenţionalitate (*pentru marcarea*). Mai mult, se precizează faptul că fenomenul poate privi două tipuri de segmente fonice, nu numai silaba, ci şi cuvântul sau combinaţiile de cuvinte, situate la două niveluri, cuvânt şi frază. Definiţia din şăineanu, d. u., se limitează la descrierea fenomenului privitor numai la silabă, fără precizarea intenţionalităţii. Tot restrictivă în privinţa segmentului fonic implicat, silaba, este şi definiţia din scriban, d., care diferenţiază implicarea celor doi parametri, înălţimea fiind în acest caz indiferentă, într-o formulare sintetică a fenomenului şi intenţionalităţii: *pronunţare mai intensă*, formulare specifică dicţionarelor lingvistice şi generale mai recente. Lucrarea lui Schveiger redă conţinutul într-o manieră instrumentală, tehnică, prin intermediul genului proxim *procedeu* (feonetic-fonologic), şi indică dubla funcţionare a accentului printr-o formulare neutralizatore: „sublinierea unei unităţi superioare fonemului”. Definiţia în două părţi din dşl reuneşte accepţiile tradiţională şi modernă ale conţinutului strict lingvistic al termenului. În lingvistica tradiţională (cf. dicţionarele anterior amintite), accentul este conceput ca pronunţare mai intensă a unei silabe sau a unui cuvânt, în timp ce în lingvistica modernă, accentul capătă statut de unitate lingvistică studiată de prozodie, asta pentru că elementele limbii sunt considerate în calitate de unităţi lingvistice: fonetice, lexicale, morfologice, sintactice etc. În domeniul foneticii, funcţionează două clase de unităţi fonetice, numite, în terminologia lingvisticii americane, unităţi segmentale (tradiţional: vocalele şi consoanele), respectiv unităţi suprasegmentale, iar în terminologia lingvistică europeană, prozodeme sau unităţi prozodice. La rândul lor, unităţile suprasegmentale sunt de două tipuri: cele care caracterizează silaba, numite intensive (*accentul*), respectiv cele care caracterizează segmente fonice mai mari decât silaba, numite extensive (*intonaţia*). Definiţia este completată în ediţia a doua a dicţionarului de o clasificare a accentului (v. infra termenul *accent* în sintagme). Cel mai recent dicţionar general (mda) preia într-o formă simplificată elementele esenţiale din dicţionarele anterioare, aducând în lexicografia dedicată publicului larg formulări specifice dicţionarelor de specialitate, fapt relevant pentru gradul de cunoaştere a unităţii definite. În majoritatea surselor consultate conţinutul discutat este plasat pe primul loc, excepţie face dicţionarul lingvistic al lui Schveiger în care acest sens ocupă a doua poziţie.

3.2. Următorul set de definiţii priveşte accentul în calitate de semn grafic: „Semnul grafic prin care se însemnează schimbarea vocii” (da, *s.s.*2); „Semnul ce se pune pe o silabă” (şăineanu, d. u., *s.s.*2); „Un semn care se pune pe vocale” (scriban, d., al patrulea sens); „Semn grafic care se pune uneori deasupra unei vocale, pentru a arăta că silaba respectivă este accentuată” (dl, subsens al primului sens); „Semn grafic întrebuinţat în scrierea unor limbi, pentru marcarea timbrului unor vocale” (dl, subsens al primului sens); „Semn diacritic folosit în scrierea unor limbi pentru a marca anumite particularităţi de pronunţare a vocalelor, inclusiv caracteristici de accentuare, dar şi particularităţi independente de pronunţare” (dşl, *s.s.*2; dşl[2], *s.s.*2); „Semn grafic pus deasupra unei vocale pentru a marca o pronunţare mai intensă, pe un ton mai înalt, sau o altă particularitate de pronunţare” (m. d. lingv., *s.s.*2). „Semn grafic care marchează un accent (**1**)” (mda, *s.s.*2)[5].

[4] Contrar uzului lexicografic standardizat de a reda genul proxim printr-un substantiv nearticulat, acesta apare articulat hotărât în primele dicţionare (DA, SAINEANU, D. U., DL).

[5] Numai în MDA este utilizat procedeul trimiterii interne în cadrul aceluaişi articol la primul sens al termenului.

BDD-V37 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:01 UTC)

Înainte de a formula câteva remarci privitoare la definiţiile enumerate, trebuie precizat că primele atestări ale termenului *accent*, cu indicarea citatelor sau numai a surselor bibliografice corespunzătoare, privesc acest al doilea sens. Prima atestare, indicată în a doua ediţiei a tdrg[2], este din 1783: *Despre accenturile, ce sunt de lipsa la Ortographia. Accenturile, cu qvare traim, qvand scriem Românesce cu literele cele Illyricesci, sunt şi se numesc: varia, Oxia, Tytla, Dasya, vrachia, Xiloxia, şi Apostrof* (abc, p. 90)[6]. Într-o ordine, care se abate întrucâtva de la principiul cronologic, prima atestare dată în da este din 1892-1893: *Accentele… acut, grav, circumflex, spiritus asper şi lenis se zice că sânt descoperirea lui Aristophane Byzantius* (maiorescu, cr. iii, 259, apud da); urmată de o a doua atestare din 1872-1873: *Acum, când am reluat literele străbune… sântem nevoiţi a întrebuinţa şi noi tot soiul de accente… Să ne servim de accenturi, ferindu-ne de a abuza prea mult de ele* (negruzzi, s. i, 347-348, apud da).

Definiţiile conţin acelaşi gen proxim[7] *semn* şi diferenţa specifică imediată *grafic*, considerată probabil implicită şi din acest motiv absentă din dicţionarul lui Scriban, şi înlocuită în ambele ediţii ale dşl prin determinantul *diacritic*, care precizează natura distinctivă a semnului, caracterul grafic fiind implicit. Definiţiile descriu statutul de marcă al accentului pentru „pronunţarea mai intensă”. Definiţiile conţin şi o precizare spaţială curentă în dicţionarele mai vechi şi implicită în cele mai recente, semnul este „pus deasupra” vocalei accentuate (v. inclusiv plasarea deasupra silabei, în şăineanu, d. u.). Dar semnul grafic nu marchează numai accentul unei vocale (v. primul sens), întrebuinţarea sa fiind generalizată şi pentru alte particularităţi de pronunţare (dl, dşl, m. d. lingv., mda). Din acest motiv, este interesantă tratarea ca două subsensuri sub sensul generalizat, a accepţiilor redate prin genul proxim *semn* şi diferenţa specifică imediată *grafic* în dl. Dicţionarul actual de referinţă pentru terminologia lingvistică românească (dşl) înregistrează transferul conţinutului, analizat aici, asupra sintagmei *accent grafic*, ceea ce înseamnă că sintagma este deja specializată pe acest al doilea sens. Este curioasă absenţa accepţiei ortografice din dicţionarul de termeni lingvistici al lui Schveiger. În timp ce o parte dintre dicţionare redau acest conţinut ca un sens de sine stătător, poziţionat al doilea în economia articolului lexicografic, celelalte lucrări îl subordonează sensului principal, ca subsensuri, fapt ce indică legătura strânsă dintre accepţii, ele privind două maniere diferite, orală şi scrisă, de redare a aceluiaşi fenomen.

3.3. În fine, cel de-al treilea sens este analizat prin intermediul următorului set de definiţii: „Pronunţare” (da, *s.s.*1; mda, *s.s.*3); „Intonaţiune particulară unei ţări” (şăineanu, d. u., *s.s.*3); „Pronunţare particulară” (scriban, d., al treilea sens); „Fel particular de a pronunţa cuvintele într-o limbă sau într-un dialect” (dl); „Ansamblul obişnuinţelor articulatorii (sau de alt fel) care dau o coloratură specială (specifică) vorbirii unui emiţător (v.) grup, sau limbi” (Schveiger, *s.s.*1); „(Impropriu) Fel particular al unei persoane de a pronunţa cuvintele ca într-o limbă străină sau ca într-un grai” (m. d. lingv., *s.s.*3); „În limbajul curent, mod de a vorbi (sau de a pronunţa) relevant pentru proveniența etnică, regională sau socială a unui individ sau specific acestuia” (dşl, *s.s.*4; dşl[2], *s.s.*4).

Potrivit primelor atestări este vorba despre o accepţie relativ recentă, din prima jumătate a secolului al XX-lea, din 1913: *Vorbeşte româneşte cu un accent strein* (da); sau tot demonstrativ: *Se spune: cu accent străin, cu accent moldovenesc, cu accent oltenesc* (m. d. lingv.).

[6] Am preluat din bibliografia DLR sigla ABC (= ABC sau alphavit pentru folosul şi procopsala şcoalelor celor normaleşti a neamului românesc. Blaj, 1783) corespunzătoare siglei ŞINCAI, A. (= Gheorghe Şincai, ABC sau alphavit pentru folosul şi procopsala şcoalelor celor normaleşti a neamului românesc. Blaj, 1783) din bibliografia TDRG[2] unde apare indicaţia acestei prime atestări.

[7] Primele dicţionare prezintă genul proxim în formă articulată hotărât (DA, ŞĂINEANU, D. U.) şi nehotărât (SCRIBAN, D.).

BDD-V37 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:01 UTC)

A treia unitate de conţinut desemnată prin cuvântul *accent* priveşte o manieră (v. sinonime: *fel, mod*) particulară de pronunţare a cuvintelor, diferită de pronunţarea normală la care face referire primul sens definit. Accepţia cuvântului priveşte diferenţe diatopice, mai rar diastratice, de accentuare care ies în evidenţă în dialogul dintre persoane care vorbesc idiomuri (limbi, dialecte, graiuri) diferite, aspect formulat în maniere diferite în majoritatea definiţiilor. În dşl accepţia curentă a termenului apare cu marca „în limbaj curent" (cf. mărcile de domeniu în dicţionarele generale) integrată definiţiei. Dacă în dşl, cuvântul este notat ca aparţinând limbajului curent, în celălalt dicţionar reprezentativ de specialitate, m. d. lingv., sensul poartă marca parantetică „impropriu". Prin cele două mărci specialiştii subliniază gradul ridicat de determinologizare şi despecializare suferit de termenul *accent* sub influenţa acestui din urmă sens, precum şi încadrarea, cu accepţia respectivă, în lexicul comun. În majoritatea dicţionarelor sensul este plasat al treilea, excepţie face da, care îl consideră subsens al primului sens, dşl în care sensul este situat pe a patra poziţie datorită considerării pe locul al treilea al sintagmelor *accent metric/ ritmic/ prozodic*. Dicţionarul poliglot al lui Schveiger ierarhizează, în mod surprinzător, pe primul loc acest sens şi îl defineşte ca „ansamblu de obişnuinţe articulatorii" care „dau o coloratură specială vorbirii", în legătură, la rigoare, cu tiparele intonative.

4. Determinanţi şi sintagme

Studiile aprofundate de fonetică şi prozodie stabilesc pe baza anumitor criterii o tipologie variată a accentului în toate cele trei accepţii redate în dicţionare. Polisemantismul termenului *accent*, în accepţia specializată de unitate lingvistică (suprasegmentală) şi de semn grafic corespondent, precum şi în accepţia curentă de mod particular de a pronunţa (cuvintele), justifică utilizarea determinărilor[8] pentru precizarea sensurilor, precum şi evoluţia unora dintre construcţiile rezultate în sintagme specializate (v. în special *accent grafic*).

4.1. Majoritatea definiţiilor formulează diferit ceea ce în dşl este concentrat analitic în prima parte a definiţiei de sub primul sens: „pronunţare mai intensă sau pe un ton mai înalt a unei silabe dintr-un cuvânt sau a unui cuvânt dintr-un grup sintactic (sintagmă, propoziţie, frază)" (*s.v.*). Definiţia conţine patru elemente relevante pentru tipurile de accent: cei doi parametri de natură fizică, intensitate şi ton (înălţime), şi două unităţi (niveluri) de funcţionare a accentului, ceea ce identifică două criterii de clasificare: după unitatea în care funcţionează şi după natura (fizică a) accentului (cf. dşl). Dacă avem în vedere modalitatea obiectivă (normală) de pronunţare, accentul funcţionează prototipic la nivelul cuvântului şi vizează o anumită silabă, de unde: *accent al cuvântului* (utilizat în 1965 de E. Vasiliu, apud Turculeţ, 1999, 252; dşl) sau *accent lexical* (Turculeţ 1999, 248), sintagmă uzuală în studiile de prozodie[9], ori *accent silabic* (m. d. lingv.), într-o formulare mai precisă, dar mai puţin uzuală. Dacă avem în vedere modalităţi subiective de pronunţare, accentul funcţionează la nivelul superior al grupului sintactic, în enunţ, şi marchează un anumit cuvânt, de unde: *accent sintactic* (m. d. lingv., dşl) sau, mai recent, *accent frastic* (Dascălu-Jinga 2008, 985). Dacă se doreşte evidenţierea unui cuvânt în calitate de unitate esenţială în înţelegerea conţinutului comunicării, *accentul sintactic* primeşte determinările *logic* sau *intelectual* (dşl)[10]. Dacă se doreşte evidenţierea unui cuvânt pentru a reliefa o stare emoţională[11] sau o

[8] Dicţionarul poliglot al lui Alexandru se prezintă sub forma unei liste de termeni sub care sunt enumerate determinările de care sunt însoţiţi şi sintagmele în componenţa cărora intră, astfel lista corespunzătoare intrării accent enumeră, de fapt, tipurile acestuia: acut, circumflex, de intensitate (dinamic, expirator), fix, imobil (stabil), liber, logic, melodic (muzical, tonic), mobil, muzical, oxiton, paroxiton, principal, proparoxiton, ritmic, ritmo-melodic, secundar, silabic, sintagmatic, stabil, tonic, accentul propoziţiei (s.v.).

[9] Sintagma accent lexical este generalizată în descrierea modelelor intonaţionale în cadrul studiilor româneşti recente de prozodie.

[10] Exemple: Mâine mergem la teatru. (vs. azi, poimâine etc.); Mâine mergem la teatru. (vs. merg, mergi etc.); Mâine mergem la teatru. (vs. cinema, restaurant etc.) (cf. Turculeţ 1999, 254).

BDD-V37 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:01 UTC)

atitudine subiectivă, *accentul sintactic* primeşte una din determinările: *afectiv*, *emoţional* sau *emfatic*[12]. Aşadar, *accentul cuvântului* şi *accentul sintactic* descriu explicit cele două unităţi şi niveluri de funcţionare, aflându-se în opoziţie sintagmatică.

Revenind la accentul propriu-zis sau *accentul cuvântului*, specialiştii disociază două tipuri de accent în funcţie de cei doi parametri fizici. Accentuarea este condiţionată de gradul ridicat al energiei sau intensităţii cu care este expirată coloana de aer în actul articulării. Din acest motiv, accentul este denumit mai ales *accent de intensitate*, *accent dinamic* sau (mai rar) *accent expirator*. Sintagma *accent de intensitate* este întrebuinţată la nivel academic, în studiile de specialitate din a doua jumătate a secolului al XX-lea, de către S. Puşcariu (1959) şi în Gramatica Academiei (1966, cf. Turculeţ 1999, 249), şi este redată ca subsens şi definită în m. d. lingv. Sintagma *accent dinamic* este înregistrată lexicografic în dicţionarul academic (1913), întrebuinţată de către S. Puşcariu (1959) şi în Gramatica Academiei (1966, cf. Turculeţ 1999, 249), înregistrată în m. d. lingv., considerată intrare şi definită analitic în dicţionarul poliglot al lui Schveiger. Sintagma *accent expirator*, mai precisă tehnic, este întrebuinţată de către S. Puşcariu (1959) şi în Gramatica Academiei (1966, cf. Turculeţ 1999, 249), înregistrată în m. d. lingv., considerată intrare şi glosată prin sinonim în dicţionarul lui Schveiger. În general, un cuvânt are un singur accent de intensitate, însă în cazul cuvintelor polisilabice (majoritatea derivate sau compuse) şi al grupurilor sintactice (nominal sau verbal), pot apărea două accente diferenţiate după gradul de intensitate: un *accent principal* sau *forte*, şi un *accent secundar* sau *slab* (dşl). Clasificarea, realizată iniţial de E. Vasiliu în 1965 (apud Turculeţ 1999, 252), poate fi amplificată, putându-se vorbi de două categorii de unităţi fonologice: *accent tare* (sau *forte*) în care se integrează *accentul principal* şi *accentul sintactic*, primul numit prin opoziţie şi *accent lexical* sau *accent al cuvântului*, respectiv *accent slab*, în care se integrează *accentul secundar* şi *accentul fonetic*, ultimul descrie de fapt absenţa accentului. În anumite limbi, accentuarea se individualizează prin numărul de vibraţii implicate în articularea sunetelor, adică prin înălţime sau ton mai înalt. Din acest motiv, acest tip de accent este numit *accent muzical* (m. d. lingv., dşl[2]), *accent melodic* (m. d. lingv.) sau *accent tonic* (Schveiger 1978, dşl[2]), (uneori) *accent tonal*, (mai rar) *accent de înălţime*. Accentul muzical a existat în limbile greacă veche şi latină (clasică), este întâlnit în prezent în limbile chineză, coreeană şi japoneză, este îmbinat cu accentul de intensitate în limbile norvegiană, suedeză, sârbă şi lituaniană (m. d. lingv., dşl[2]). Opoziţia dintre *accentul de intensitate* (v. şi sinonime) şi *accentul de înălţime* (v. sinonimele uzuale), este parţială având în vedere limitarea funcţionării celui de-al doilea numai în anumite limbi, precum şi situaţiile de coincidenţă dintre cele două.

Trebuie remarcată utilizarea în literatura de specialitate a sintagmei *accent tonic* mai ales în sensul restrâns, sinonim cu *accent muzical*, dar şi în sens larg, mai degrabă sinonim cu *accent de intensitate*. Astfel, atât Şăineanu, cât şi Scriban nu diferenţiază foarte clar între accentul de intensitate şi cel de înălţime, Scriban precizând chiar indiferenţa faţă de înălţimea vocii, şi ilustrează conţinutul definit prin sintagma *accent tonic*. Uzul *accentului tonic* este evident în clasificarea în funcţie de direcţia şi de poziţia tonului, în sens larg, în cuvânt. Accentul poate fi *ascuţit*, *grav* sau *circumflex* (cf. *accent grafic*) după direcţia

[11] Dată fiind extensia noţiunii ‘accent’ asupra pronunţării mai intense a unui cuvânt pentru a exprima o stare afectivă nu am analizat separat această accepţie. Trebuie însă măcar semnalată considerarea ca sens de sine stătător în dicţionarele primei jumătăţi a secolului al XX-lea. Sensul este bogat ilustrat, fiind atestat pentru prima dată în 1872-1873: Gingaşa privighetoare prin accente iscusite rădiul tot a încântat (NEGRUZZI, S. II, 14, apud DA). Să pot a-ţi spune în accente omeneşti, cât de mult tu eşti iubită (ALECSANDRI, P. II, 161). Gândirea rămâne logic aceeaşi; deosebirea este numai… în accentul stilistic (MAIORESCU, L. 91, apud DA). Accent plîngător (SCRIBAN, D.). Dulcile accente ale melodiei (ŞĂINEANU, D. U.).

[12] Exemplu: Nu m-ai aşteptat (accentul afectiv al adverbului negativ denotă nemulţumire, reproş, cf. DŞL).

BDD-V37 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:01 UTC)

tonului: ridicare, coborâre sau ridicare urmată de coborâre (cf. dşl[2]). Accentul poate fi *oxitonic* (pe ultima silabă), *paroxitonic* (pe penultima silabă) sau *proparoxitonic* (pe antepenultima silabă), însă în literatura de specialitate este încetăţenit uzul: *accentuare* sau *silabă oxitonă, paroxitonă*, respectiv *proparoxitonă*.[13] În plus, studiile recente de prozodie disting accentul de intensitate, propriu fiecărui cuvânt (alcătuit din cel puţin două silabe), de *accentul tonic*, care marchează vârfurile modelului intonativ, şi care corespunde în esenţa lui unui anumit accent de intensitate. Tipurile de accentuare discutate şi gradul de stabilitate a accentului într-o anumită poziţie determină considerarea unei alte tipologii în care poziţia *accentului fix* (dşl) este condiţionată fonetic sau morfosintactic, iar poziţia *accentului liber* (dşl) este variabilă. Tipologia rezultată este determinantă în diferenţierea limbilor: accentul fix apare în franceză, maghiară, cehă, polonă, iar accentul liber în română, italiană, rusă, engleză. Această tipologie cunoaşte o formă particulară în paradigmele flexionare, în cadrul cărora *accentul stabil* (dşl) îşi menţine poziţia în întreaga paradigmă, în timp ce *accentul mobil* (dşl) îşi poate schimba poziţia faţă de forma de bază.

4.2. În ceea ce priveşte al doilea sens, este relevantă (v. supra) sintagma specializată *accent grafic* pentru a-l diferenţia de accentul propriu-zis, pe care îl reprezintă în scris. Dacă iniţial, potrivit primelor atestări, termenul *accent* desemna semnul grafic, iată că în prezent conţinutul iniţial este individualizat printr-o sintagmă, prin care este degrevat de acest sens uzul termenului lingvistic (simplu) *accent*. Semnul grafic este utilizat în două tipuri de situaţii: pe de o parte reprezintă grafic, în anumite situaţii (cazuri de omonimie, lucrări de ortografie etc., formele titlu din dicţionare), accentul propriu-zis, adică pronunţarea mai intensă a unei silabe într-un cuvânt, iar pe de altă parte marchează diferite trăsături fonetice specifice anumitor limbi. Cazul prototipic îl constituie limba franceză în care *accentul ascuţit* (şăineanu, d. u., m. d. lingv.) notează timbrul închis (rar cel deschis) al unei vocale, *accentul circumflex* (şăineanu, d. u., m. d. lingv.) notează vocale lungi urmate anterior de consoană sau vocală, dispărută între timp, iar *accentul grav* (şăineanu, d. u., m. d. lingv.) notează pronunţarea deschisă a unei vocale sau diferenţiază omonime. Pentru marcarea accentului propriu-zis, este utilizat *accentul ascuţit* deasupra vocalei, care notează astfel silaba accentuată.

4.3. În ceea ce priveşte cel de-al treilea sens, termenul *accent* este însoţit de determinări glotonimice şi horonimice: *accent oltenesc*, *accent muntenesc*, *accent bănăţean*, *accent moldovenesc* (dat ca exemplu de către Şăineanu şi Scriban pentru ilustrarea sensului definit), *accent ardelenesc*, dar şi influenţa unor limbi străine: *accent american*, *accent francez* sau, neutru, *accent străin*.

Concluzii

Pe baza diferitelor definiţii, extrase dintr-un corpus lexicografic alcătuit din dicţionare generale şi dicţionare de lingvistică, sunt disociate sensurile şi comentate succint opţiunile lexicografice. Cele trei noduri conceptuale definite şi analizate sunt tratate în conformitate, pe de o parte, cu gradul de specializare în domeniul lingvisticii, iar pe de altă parte, cu gradul de abstractizare pe care accepţiile termenului le presupun. Tendinţa generală manifestată în dicţionare este de a defini unitar cele trei sensuri, dar referirea numai la un anumit aspect în anumite dicţionare (de exemplu, pentru primul sens: numai accentul care marchează o silabă) indică gradul diferit de cunoaştere şi de formalizare a sensurilor. Ordinea în care fiecare lexicograf alege să ierarhizeze sensurile diferă pe alocuri, uneori în mod surprinzător (v. primul sens definit de Schveiger). Sensul strict lingvistic este caracterizat la nivelul definiţiilor printr-o concentrare de elemente, complexitate de care dă

[13] Poziţia accentului în cadrul cuvântului generează trei tipuri principale de structuri accentuale (oxitonă, paroxitonă, proparoxitonă) şi este definitorie în elaborarea enunţurilor idioromanice pentru realizarea anchetelor geoprozodice, conform metodologiei utilizate în cadrul Atlas Multimédia Prosodique de l'Espace Roman (AMPER).

BDD-V37 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:01 UTC)

seama tipologia accentului şi care este reflectată în întrebuinţarea determinărilor şi în configurarea sintagmelor, majoritatea specializate. Merită observat faptul că în toate dicţionarele consultate există preferinţa de a defini numai accepţiile din domeniul lingvisticii, nu şi din cel al muzicii (deşi unele atestări pot fi interpretate ca vizând domeniul muzicii). Reluarea dicţionarului tezaur al Academiei, şi implicit a articolelor cu iniţiala A, face posibilă revizuirea articolului depăşit (din 1913) *accent*, iar aspectele evidenţiate în această lucrare pot servi ca punct de reflecţie.

Bibliografie:

1. Surse

Alexandru, Teodora *et alii* (1978), *Dicţionar poliglot de termeni lingvistici*, [Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Limbi străine], Bucureşti, [f.e.].

da = (Academia Română) *Dicţionarul limbii române*, Sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Tomul I. Partea I: *A–B*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, 1913.

dl = *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, Volumul I: *A–C*, Sub direcţia prof. univ. Dimitrie Macrea şi acad. Emil Petrovici, [Bucureşti], Editura Academiei, 1955.

dşl[2] = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicţionar general de ştiinţe ale limbii*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1997[1].

m. d. lingv. = Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Mic dicţionar de terminologie lingvistică*. Bucureşti, Editura Albatros, 1980.

mda = *Micul dicţionar academic*, Volumul I: *A–C*, Sub conducerea acad. Ion Coteanu. Redactori responsabili: acad. Marius Sala şi Ion Dănăilă, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001.

Schveiger, Paul, Aurel Trofin, Maria Radu (1978), *Dicţionar de terminologie lingvistică: român – englez – francez – rus*, [Universitatea „Babeş Bolyai", Facultatea de filologie], Cluj-Napoca, Editura Universităţii „Babeş Bolyai".

scriban, d. = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*. (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme), Ediţiunea întâia, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună", 1939.

şăineanu, d. u. = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbei române*, A opta ediţiune, Revăzut şi adăogit la ediţia VI-a, Ortografia Academiei Române, [Craiova], Editura „Scrisul Românesc", [1930].

tdrg[2] = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch,* 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Band I, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1986.

2. Literatură de specialitate

Bidu-Vrănceanu, Angela (2010), *Terminologie şi terminologii*, Editura Universităţii din Bucureşti.

Turculeţ, Adrian (1999), *Introducere în fonetica generală şi românească*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi.

Turculeţ, Adrian (ed.) (2008), *La variation diatopique de l'intonation dans le domaine roumain et roman*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi.

BDD-V37 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:01 UTC)